

FITXA DE LA FOSSA COMUNA DE LLUCMAJOR

Municipi: Lluçmajor.

Indret: Cementiri municipal de Lluçmajor.

Fossa: Dues fosses amb civils

Tipologia: Cap de les dues fosses ha experimentat cap intervenció des de l'enterrament dels cossos. Així i tot, la corresponent a Antoni Oliver Jordà és absolutament viable, mentre que la segona necessitaria unes comprovacions arqueològiques prèvies

Desapareguts: 4 persones identificades.

Investigació: Bartomeu Garí Salleras.

FOSSA COMUNA DEL CEMENTERI MUNICIPAL DE LLUCMAJOR

1) Dades de la persona responsable.

Bartomeu Garí Salleras

Datació: novembre de 2011

2) Dades de la fossa.

2.1) Localització:

2.1.1-Geogràfica

- Illa: Mallorca
- Municipi: Lluçmajor
- Indret concret (topònim): Cementeri Municipal de Lluçmajor

2.1.2-Cartogràfica

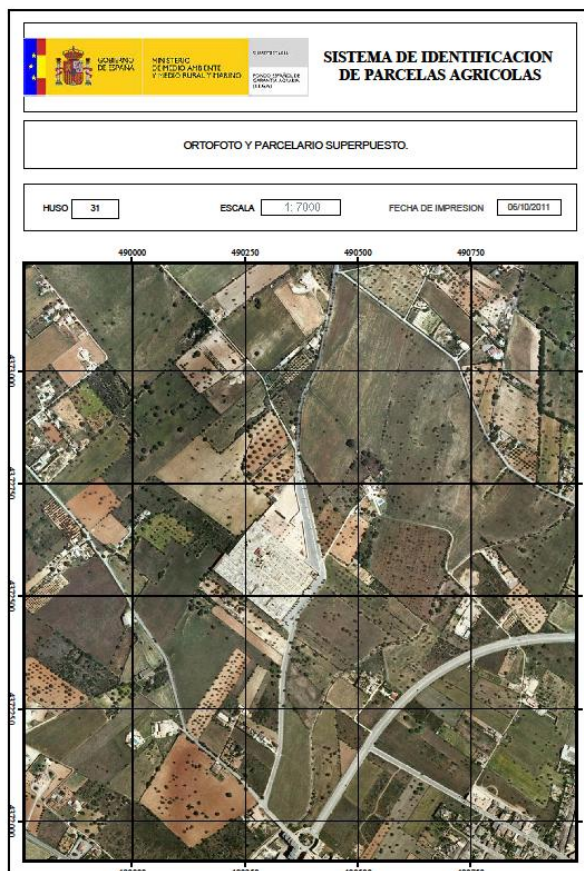

Fig. 1. Vista aèria actual del cementiri municipal de Lluçmajor. Font: SIGPAC, ortofotos 490000, 490250, 490500, 4373000, 4372750 i 4372500.

2.1.3-Propietat del terreny.- Lluçmajor és el municipi més extens de Mallorca, pertany a la comarca del Migjorn i l'landa amb la capital de l'illa, Algaida, Montuiri, Porreres i Campos. El seu cementiri es troba situat a un quilòmetre del nucli urbà. S'hi accedeix pel Camí de Son Galdent. La instal·lació és de propietat municipal, per aquest fet i, en l'àmbit de les competències conferides per la legislació vigent en la matèria a l'Ajuntament, aquest n'és el responsable del seu manteniment i gestió. El recinte està obert de dilluns a divendres de les 7 del matí fins a les 20 hores del capvespre durant els mesos d'abril al setembre. En aquest període els dissabtes, diumenges i festius té les portes obertes de les 9 fins a les 20 hores. Del mes d'octubre al març, resta obert de les 7 del matí fins a les 18 hores del capvespre de dilluns a divendres. Dissabtes, diumenges i festius de 9 a 18 del capvespre.

2.1.4-Documentació gràfica i fotogràfica per la ubicació i localització de la fossa comuna del cementiri municipal de Lluçmajor.-

Fig. 2. Vista aèria actual del cementiri municipal de Lluçmajor. Font: IDEIB, SITIBSA, Govern de les Illes Balears, escala 1:1.000. Localització de la fossa (espai color verd)

2·1·4·1) Proves documentals

Entre els mesos d'octubre i desembre de 1936, quatre persones foren afusellades a l'antiga carretera de Palma a Porto Colom, prop de les costes de S'Aranjassa. Segons la documentació del Registre civil del municipi de Lluçmajor, els cossos de les víctimes foren inhumats dins una o varies fosses comunes del cementeri de la mateixa localitat. Aquestes execucions estan relacionades amb la repressió de la Guerra Civil espanyola (1936-1939).

Una font documental assenyala que el cos d'una de les víctimes -Antoni Oliver Jordà- fou enterrat dins una fossa comuna situada *“delante de la sepultura número 207 del cuadro primero del cementerio de Lluçmajor, y a la distancia de dos metros de dicha sepultura”*⁴¹. Aquesta zona d'inhumació coincidiria amb l'espai que està situat davant la tomba que apareix a la imatge (vegeu fig. 3) situada al quadre 1 del cementeri, anomenat de *“San Miguel”* (vegeu fig. 4), a uns dos metres de distància de la citada sepultura (vegeu fig. 5).

Fig. 3. Imatge de la sepultura núm. 207 del quadre 1 del cementeri Municipal de Lluçmajor. Font: Arxiu Bartomeu Garí Salleras

Fig. 4. Senyalització del quadre núm. 1 del cementeri Municipal de Lluçmajor. Font: Arxiu Bartomeu Garí Salleras

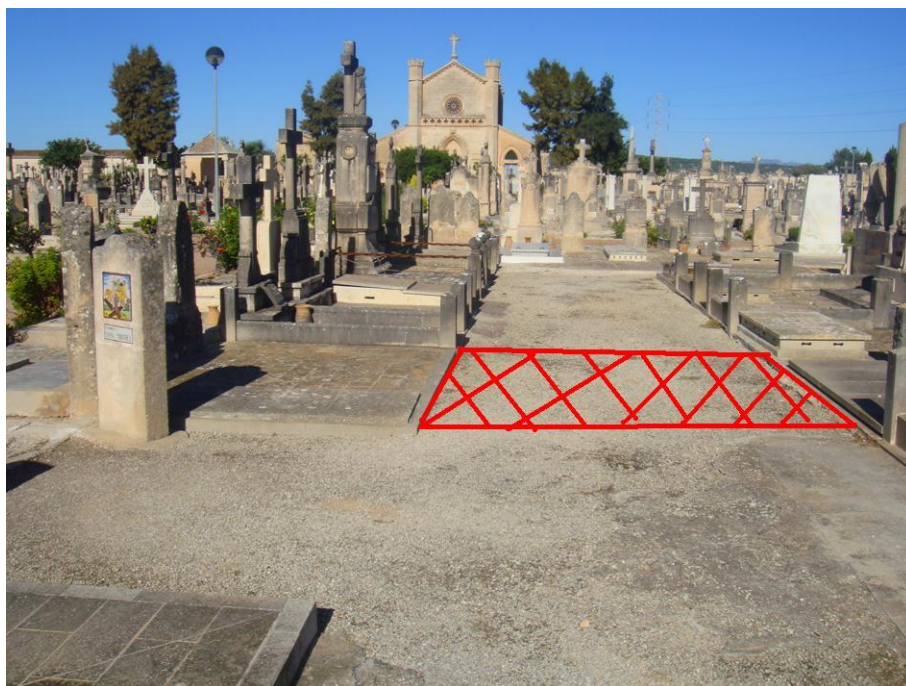

Fig. 5. Espai-localització de la fossa comuna del cementeri Municipal de Lluçmajor, on presumiblement fou enterrat el mes de desembre de 1936 el cos d'Antoni Oliver Jordà. Font: Arxiu Bartomeu Garí Salleras

a)Arxiu Municipal de Llucmajor (AMLI)

a.1) Secció Registre Civil

A la documentació de l'Arxiu Municipal de Llucmajor, secció Registre Civil, tom 23, hi trobam la inscripció de defunció de quatre persones que relacionam amb la repressió de la Guerra Civil espanyola, i que foren enterrades en el cementiri de Llucmajor en el transcurs de la Guerra Civil espanyola (juliol de 1936-abril de 1939).

Les persones inscrites són:

Sebastià Vidal Vidal. A la inscripció practicada en virtut d'una ordre judicial del mes d'octubre de 1936 consta que Sebastià Vidal Vidal va morir el 29 d'octubre de 1936 al quilòmetre 20'5 de la carretera de Palma a Portocolom. La causa de la mort fou "*shock traumático*"⁴². L'acte de defunció indica que era natural de Santanyí, estava casat amb Agnès Vidal Escalas i tenien dos fills, Joan i Sebastià. Vivia al carrer Blau del Coll d'en Rebassa (Palma). Tenia 53 anys i era guàrdia civil retirat.

Macià Salvà Moll. En el llibre de defuncions del Registre Civil de Llucmajor en data 29 d'octubre de 1936 s'inscriu la defunció de Macià Salvà Moll. En aquest document s'indica que va morir el mateix dia a la carretera de Palma a Portocolom, quilòmetre 20'5 a conseqüència de "*shock traumático*". També consta que fou enterrat en el cementiri de Llucmajor. La inscripció es practicada en virtut d'una ordre judicial. A l'acte de defunció també s'indica que era del Coll d'en Rebassa (Palma), estava casat amb Margalida Dalmau Pomar i tenien una filla Maria Salvà Dalmau. Tenia 32 anys i era picador de pedres⁴³.

Miquel Martorell Gelabert. En el registre civil de Llucmajor consta que Miquel Martorell Gelabert va morir dins el terme municipal de Llucmajor, a les costes de s'Aranjassa dia 9 de desembre de 1936. La causa de la mort fou "*por herida de bala*". Va rebre sepultura en el cementiri municipal d'aquesta localitat. La defunció es registrà el mateix dia. A l'acte de defunció també s'indica que era natural de Bunyola, estava casat amb Francisca Adrover Marquès i tenien un fill, Sebastià Martorell Adrover. Vivia a Can Capes. Era pagès de professió i tenia 35 anys⁴⁴.

Antoni Oliver Jordà. Al registre de defuncions de Llucmajor en data de dia 20 de desembre de 1936 consta la inscripció de defunció d'una persona desconeguda "*de unos treinta y cinco a cuarenta años de edad, color moreno, pelo castaño, iba todo afeitado, ojos pardos, nariz y boca regular, estaba tendido al suelo en posición de cubito supino, tenía la cabeza sobre un charco de sangre, vestía abrigo corto oscuro, americana color marrón, chaleco gris, camisa de lista con rayas negras, una correa en la cintura, una camiseta blanca, otra color crudo, un suéter, unos pantalones azules, otros pantalones color marrón y otros blancos, calcetines y zapatillas también color marrón, un pañuelo blanco por el cuello y una boina, al parecer hacía pocas horas que*

⁴² AMLI, Registres de defuncions, tom XXIII, núm. 202 (29 d'octubre de 1936).

⁴³ AMLI, Registres de defuncions, tom XXIII, núm. 203 (29 d'octubre de 1936).

⁴⁴ AMLI, Registres de defuncions, tom XXIII, núm. 219 (9 de desembre de 1936).

había muerto, presentando en el brazo derecho tatuaje que figura un busto de mujer con la inscripción Jerónima Pomar”⁴⁵.

No consta la identificació del cadàver, però s'indica que va morir al mateix dia a un descampat situat en el punt quilomètric 19'8 de la carretera de Palma a Portocolom. El seu cos fou enterrat al cementeri municipal de Lluçmajor.

a.2) Secció Cementeri

Dins el fons documental de l'Arxiu Municipal de Lluçmajor hi trobam informació relacionada amb el cementeri municipal de la localitat. A l'arxiu, hi ha lligalls referent a les obres de manteniment, modificacions, projectes d'ampliació que ha sofert el cementeri al llarg dels anys. Aquests documents representen una font indispensable per conèixer l'aspecte que tenia el cementiri i el seu entorn en el moment en que es produïren els fets repressius abans esmentats que acabaren a la inhumació del cadàver de 4 persones dins el seu recinte.

Fig. 6. Entrada principal del cementeri Municipal de Lluçmajor. Font: Arxiu Bartomeu Garí Salleras

⁴⁵ AMLL, Registres de defuncions, tom XXIII, núm. 223 (20 de desembre de 1936).

b)Arxiu de l'Associació Memòria de Mallorca: secció Consells de Guerra del Tribunal Territorial Tercer de les Illes Balears.

La documentació de la diligència núm. 1.338/1936 diu que a les 8 del dematí del 19 de desembre de 1936, una persona que transitava amb el seu vehicle per la carretera de Palma a Portocolom va veure el cos d'una persona morta al costat de l'esmentada via, davant aquesta circumstància va donar part del fet a l'Ajuntament de Lluçmajor.

Al lloc del succés s'hi desplaçaren l'alcalde, el fiscal municipal, un metge i el jutge del municipi de Lluçmajor. Aquestes persones trobaren un cos d'un home *"tendido en el suelo en posición de cúbito supino"*, tenia la cara plena de sang i el seu cap estava damunt un bassiot també de sang. Després de la inspecció, es va decidir l'aixecament i el trasllat del cadàver al dipòsit del cementeri municipal de la localitat per la seva exposició durant 24 hores, en vistes d'una possible identificació. Tot seguit s'obriren les diligències per tal d'aclarir els fets.

El mateix dia, a la Casa Consistorial es va citar a declarar una sèrie de persones veïnes del lloc on es produïren els fets –carretera de Palma a Portocolom, prop de la finca de Na Botila (vegeu fig. 7)-. Després de les declaracions dels citats no es va aconseguir aclarir qui foren els autors ni la causa de la mort de la persona trobada cadàver. L'endemà s'ordenà l'autòpsia que realitzaren els metges Josep Rosselló Oliver i Adolfo Sagristà Llompart.

L'informe de la necròpsia diu que semblava un home d'uns 35 anys, al braç dret portava un tatuatge amb la inscripció *"Jerónima Pomar"*. El seu cos presentava una sèrie d'orificis fets per arma de foc que li causaren la mort instantània. Posteriorment el jutge va ordenar la inhumació del cadàver al cementeri de la localitat i la seva inscripció en el registre civil.

En data 20 de desembre de 1936 trobam al llibre de defuncions núm. 23 del Registre Civil de Lluçmajor, foli 20, núm. 223 la inscripció d'un desconegut *"hallado cadáver a quince metros del hectómetro 8 del kilómetro 19 de la carretera de Palma a Porto Colom a eso de las siete horas del día de ayer (..) Falleció a consecuencia del choc que estuvo sometido la masa encefálica, según resulta del dictamen emitido por los facultativos y su cadáver recibirá sepultura en el cementerio de esta localidad"*.

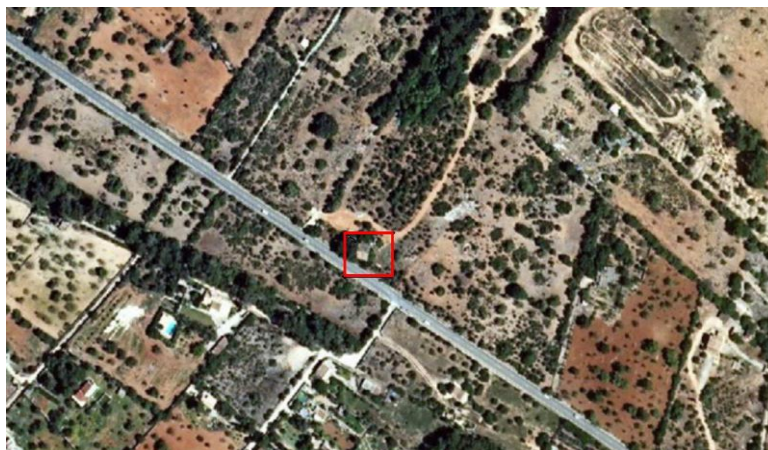

Fig. 7. Finca de Na Botila, antiga carretera de Palma a Lluçmajor. Font: IDEIB

Dia 21 de desembre de 1936, la diligència oberta pel jutge suplent del municipi de Lluçmajor Joan Roig Garcías fou transmesa a l'Auditor de Guerra, el comandant d'Infanteria, Cosme Parpal Villalonga.

Dia 12 d'abril de 1937 fou citada a declarar Jerònima Pomar –ex dona d'Antoni Oliver Jordà-. A la seva declaració va dir que era natural de Palma i que el seu ex marit, del qual feia uns cinc anys que estava divorciada, nomia Antoni Oliver Jordà. Va afegir que els pares d'Antoni eren coneguts amb el malnom de “*Can Canet*” i eren Antoni Oliver Campomar i Maria Magdalena Jordà Ferrer, naturals de Pollença. No va recordar el domicili dels seu sogres, però va dir que vivien a l'Eixample del municipi de Pollença prop de la Fàbrica. També va afirmar que la darrera vegada que va veure Antoni Oliver Jordà en vida fou pel mes desembre de 1936. Finalment va dir no poder reconèixer totes les robes d'Antoni Oliver que li mostraren, però si alguna d'elles.

Dia 30 d'abril de 1937 foren citats per l'Auditor de Guerra, el pares d'Antoni Oliver Jordà: Antoni Oliver Campomar i Maria Magdalena Jordà Ferrer

Antoni Oliver Campomar va dir que tenia seixanta-cinc anys, estar casat amb Maria Magdalena Jordà, que vivia viure a Pollença al carrer San Jordi i que era foraviler . En darrer lloc, va afirmar no reconèixer les robes de la víctima. Per la seva banda, Maria Magdalena Jordà Ferrer va dir que tenia seixanta anys, era d'ofici foravilera i vivia amb el seu marit Antoni Oliver al domicili abans citat. Al igual que el seu marit va afirmar no reconèixer la roba.

Pel mes de maig de 1937, l'Auditor va dictaminar el tancament provisional de la causa per manca de proves, també va decidir eliminar les robes que foren utilitzades per la identificació de la víctima.

Dia 20 d'agost de 1936, l'Auditor va dictaminar “*sobreseer provisionalmente la causa*” sense fer constar la identificació del cadàver ni d'on era la víctima. La documentació cita que la víctima va morir el dia 19 de desembre de 1936 com a conseqüència de “*las heridas recibidas por arma de fuego según se desprende del estudio de la autopsia*”, i que s'ordenà

l'enterrament del cos davant la tomba núm. 207 del quadre primer del cementeri municipal de Lluçmajor, a uns dos metres de la citada sepultura (vegeu fig. 8)⁴⁶.

Dia 30 d'agost de 1936 la causa fou arxivada definitivament per ordre del Comandant Jutge Instructor, Cosme Parpal Villalonga.

⁴⁶ Arxiu de l'Associació Memòria de Mallorca, secció Causes, causa núm. 1338, foli 11.

En el Cementerio de Lluçma-
yor, siendo las trece y media del
día veinte de Diciembre de mil no-
vecientos treinta y seis, El Ilustre
Abogado Don Blas, asistido del Se-
cretario infrascripto, se constituyó
en el referido Cementerio, y habiendo
hallado al encargado del mismo,
D. Juan Lucola Salas, procedió este
a dar enterramiento al cadáver
que ha motivado estas diligencias,
en un hoyo abierto delante la se-
pultura nº 207 del Cuadro primero
de dicho cementerio, y a la distancia
de dos metros de dicha sepultura.
De ello se optiene la presente di-

Fig. 8. Document que ens informa de la localització de la fossa comuna del cementeri Municipal de Lluçmajor on fou enterrat el cos d'Antoni Oliver Jordà. Font: Arxiu de l'Associació Memòria de Mallorca

**c)Infraestructura de dades espacials de les Illes Balears,
(www.ideib.cat)**

Es tracta d'informació geogràfica necessària per a difondre i compartir la cartografia produïda i mantinguda en el Govern de les Illes Balears. Aquesta font informàtica ens ajuda a conèixer la cartografia aèria i el plànol toponímic del cementeri municipal de Lluçmajor.

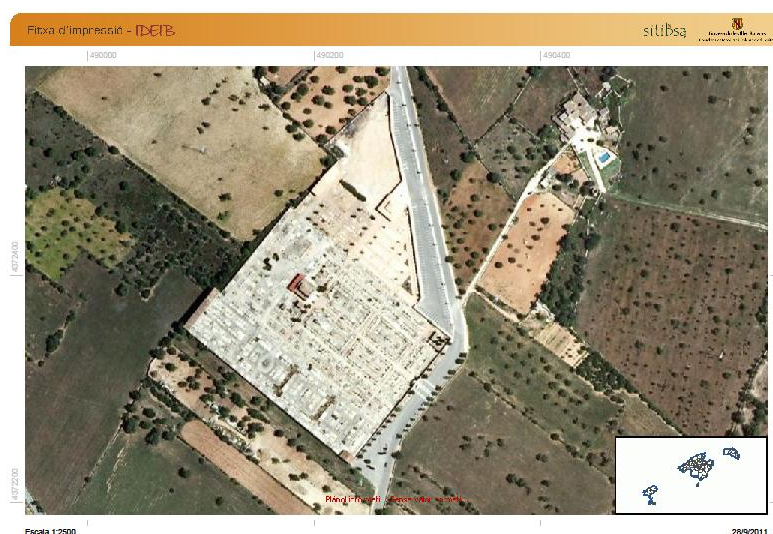

Fig. 9. Fotografia aèria de la configuració actual del cementiri municipal de Lluçmajor. Font: IDEIB

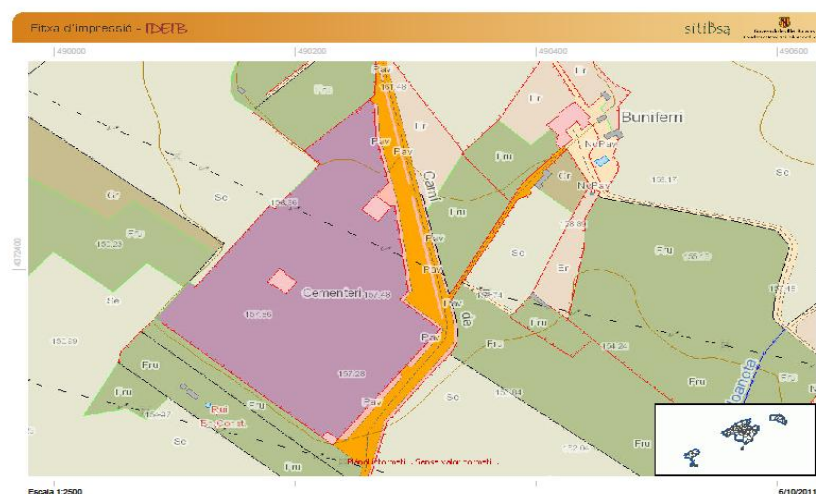

Fig. 10. Plànol toponímic del cementeri municipal de Lluçmajor (Escala 2.500). Font: IBEID (50 metres)

d) Fotografia aèria vol americà (1965-57)

El 1956-57 les forces aèries d'EE.UU. d'Amèrica, juntament amb l'exèrcit de l'aire de l'Estat espanyol realitzaren un vol fotogràfic a la Península Ibèrica i també a les Balears, més conegut com a "vol americà". Es tracta de fotografies aèries a escala 1:33.000 en blanc i negre dels diferents territoris de l'Estat espanyol. Cada fulla inclou 4 o 5 bandes de 10 a 12 fotografies.

Com a exemple adjuntam una imatge (vegeu fig.11) de gran utilitat que ens informa i ens mostra la fisonomia del cementiri municipal de Lluçmajor a la dècada dels anys 50-60. Aquesta fotografia ens permetrà identificar una sèrie de detalls de com era l'antic recinte i la zona on s'habilità la fossa comuna esmentada anteriorment.

- En verd: primer recinte cementiri
 - En blau: reformes i ampliacions del recinte
 - En vermell: zona d'inhumació (quadres) del primer recinte
- recinte
- En verd: localització de la fossa comuna, quadre 1, tomba núm. 207

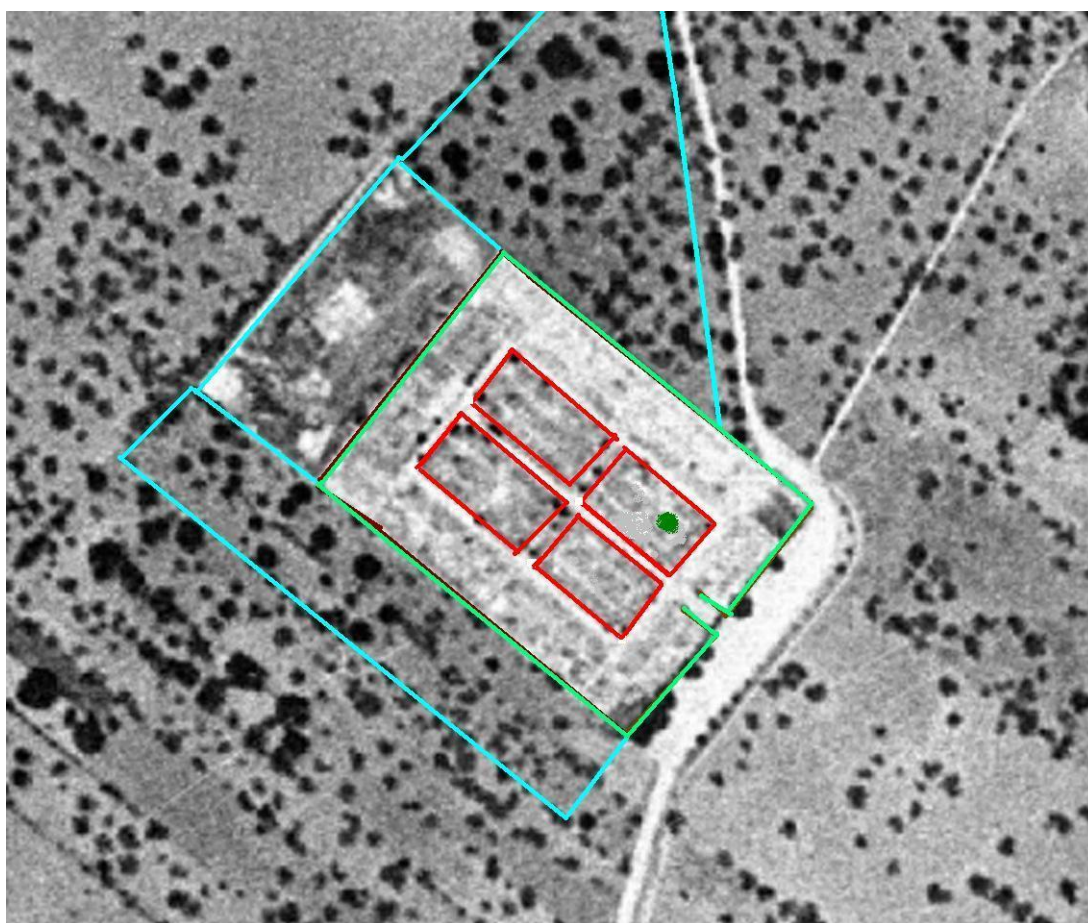

Fig.11. Fotografia aèria del cementiri municipal de Lluçmajor (1956-57). Espai marcat en verd correspon a la situació de la fossa comuna

2.2) Tipus de fossa:

2.2.1-Existència d'una fossa en el cementeri municipal de Lluçmajor

Com va exposar el Dr. Antoni Marimon “la repressió de la Guerra Civil del 1936-1939 és com un malson del que mai no ens poguéssim despertar. Només si arribam al fons dels esdeveniments d'aquella tràgica conjuntura i posam cadascú en el lloc que li correspon haurem fet una passa endavant”⁴⁷. En aquesta tasca és bàsica la recerca històrica.

A hores d'ara, l'Associació Memòria de Mallorca està treballant en la digitalització de la secció Consells de Guerra del Tribunal Territorial Tercer de les Illes Balears, aquesta documentació aporta noves i importants dades sobre la repressió feixista exercida a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil espanyola.

Durant les primeres hores del matí del 19 de juliol de 1936 i seguint les ordres dels conspiradors militars, el general Manuel Goded Llopis va reunir les seves tropes a l'esplanada de la Comandància Militar i va fer que el capità d'infanteria Ramon Fortuny Truyols llegís el ban amb el qual es declarava l'Estat de guerra a les Illes Balears. D'aquesta manera, col·locava el territori balear del costat dels rebels i marcava l'empara legal per sotmetre bona part de la població de Mallorca a les directrius dels nous dirigents.

A partir d'aquest moment, s'inicià la violència planificada, organitzada mesos abans, per un dels ideòlegs de la rebel·lió militar, sinó el principal, el general Emilio Mola Vidal, que ja havia donat les ordres que especificaven que, a cada província, calia una relació amb el noms de les persones que havien de ser repressaliades, bé empresonant-les, bé aplicant-les “castigos ejemplares”⁴⁸.

A Mallorca, a primeries del mes d'agost del 36 començà un període que es caracteritzà per l'ús d'una modalitat repressiva que qualificam com a “morts a les cunetes”. El sistema emprat és la pràctica denominada els “paseos”⁴⁹, es a dir, els botxins cercaven les persones que formaven part de les llistes elaborades. Generalment, els segrestaven dels seus domicilis i eren portats de “passeig”. Aquest acabava amb una execució a una paret d'un cementiri, camí o cuneta.

Després de les execucions i la troballa dels cadàvers, s'iniciaven les diligències per tal d'identificar la víctima i conèixer els autors del crim. També es realitzava l'estudi de la necròpsia, per a conèixer la causa de la mort. Tot seguit, l'autoritat ordenava l'inhumació dels cossos que eren enterrats a una

⁴⁷ Antoni MARIMON RIUTORT: “Les fases de la repressió” dins Diari de Balears (edició del 15 de setembre de 2009).

⁴⁸ Emilio MOLA VIDAL: *Instrucción secreta número 1* (25 de mayo de 1936).

⁴⁹ Bartomeu GARÍ SALLERAS : *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939): memòria d'una coerció planificada*, Memòria d'investigació, Universitat de les Illes Balears (UIB), Palma, 2009, pàg. 79-80.

“fossa comuna” del cementeri municipal més proper⁵⁰. Un cop oberta la causa es traslladava l'expedient a l'Auditor de Guerra que iniciava la investigació, però mai es trobaven proves, sempre el cas quedava arxivat per manca de proves acusatòries.

Entre el mes d'octubre i desembre de 1936, sabem que 4 persones foren segrestades per forces de Falange, poques hores després els assassinaren covardament a l'antiga carretera de Palma a Portocolom, prop de les costes de s'Aranjassa.

D'acord amb les notes registrals de l'arxiu Municipal de Llucmajor podem dir que tres d'aquestes persones -Sebastià Vidal Vidal, Macià Salva Moll i Miquel Martorell Gelabert- foren identificades abans de ser enterrats dins una fossa comuna del cementeri municipal de Llucmajor.

Tan sols una d'elles continua sent “persona desconeguda”, tot i que la nostra investigació apunta que la quarta víctima, que també fou inhumada dins una fossa comuna del mateix cementeri, sigui Antoni Oliver Jordà.

2·2·2-Motius: víctimes relacionades amb afusellaments practicats a les voreres de carreteres i camins dels municipis de Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939).

2·2·3-Datació: octubre-desembre de 1936.

2·3)Intervencions fetes entorn de la fossa.

2·3·1-El Cementiri Municipal de Llucmajor

Com ja hem esmentat, el cementeri municipal de Llucmajor és de propietat municipal. A hores d'ara segueix obert i s'utilitza per la funció pel qual es va construir. L'accés al recinte roman obert al llarg de tot l'any. És important afegir que el recinte i els seus exteriors han sofert transformacions des de les primeres dècades del segle XX fins a l'actualitat.

2·3·2-Tipus d'intervencions.

a)Primer recinte

Com la major part de cementeris municipals de Mallorca, el recinte més antic de l'actual cementeri de Llucmajor data de mitjan del segle XIX, moment en què s'instava als Ajuntaments a abandonar el costum d'enterrar els difunts a les parròquies. La Reial Cèdula del 3 d'abril de 1787 dictada pel rei Carles III manava abandonar aquesta pràctica, s'hi al·legaven mesures higièniques per a recolzar aquesta disposició.

El primer recinte de l'actual cementeri de Llucmajor data de finals del segle XIX, tenia una forma rectangular i estava estructurat amb quatre espais d'inhumació (vegeu fig. 12, espai marcat en vermell), amb el pas dels anys passaren a denominar-se “cuadros”: “*San Miguel*”, “*Santa Cándida*”, etc. A la

⁵⁰ Terme utilitzat als llibres de registre del Cementeri municipal de Palma. A la resta de municipis s'utilitza el terme “fossa” o “fossa comuna” com a lloc d'enterrament.

part posterior del recinte es situà la capella. També comptava amb un espai destinat a cementeri civil situat al costat dret de l'entrada principal del recinte.

Com ja hem esmentat la localització de la fossa comuna on fou enterrat el cos d'Antoni Oliver Jordà es situaria dins el primer recinte, al primer quadre situat a mà dreta entrant per l'entrada principal del cementeri (vegeu fig. 12, color groc).

Fig.12. Fotografia aèria del primer recinte del cementiri municipal de Lluçmajor (1956-57). Font: IDEIB, vol americà (1956-57)

Al llarg dels anys i degut a les necessitats, el cementiri de Lluçmajor ha rebut diferents ampliacions i millores (obres de tancament, construcció de nous espais d'inhumació i millora dels edificis de serveis) fins arribar aconseguir la configuració actual. Sembla que les obres no hagin afectat el lloc on els documents assenyalen fou enterrat el cos d'Antoni Oliver Jordà el mes de desembre de 1936.

b)1r projecte d'obres de millora i ampliació del cementiri municipal de Lluçmajor

El projecte contemplava la millora de les instal·lacions del cementiri públic. Amb la remodelació es realitzaren unes obres d'ampliació de la zona d'enterrament (vegeu fig. 13, espai de color blau) i es construïren dos edificis (capella del cementiri i edifici de serveis, vegeu fig. 13). Les noves obres es van situar a la part posterior del primer recinte.

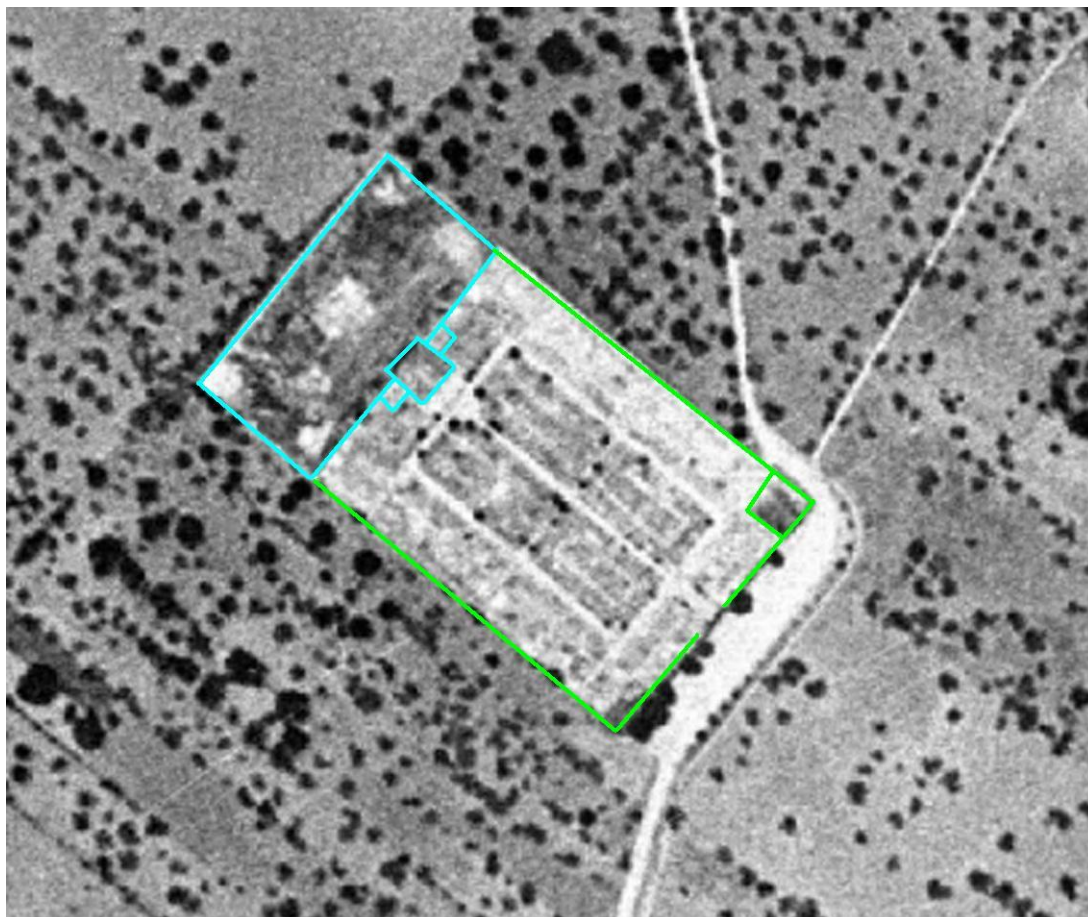

Fig.13. Fotografia aèria del primer recinte del cementiri municipal de Lluçmajor (anys 50). Primera ampliació (espai marcat de color blau). Font: IDEIB, vol americà (1956-57)

Anys després de la primera ampliació del primer recinte, el cementiri va rebre nous eixamplaments, aquestes obres coincidiren amb un augment considerable de la població del municipi durant la dècada dels anys 30-40, per aquest motiu es construïren noves zones d'enterrament que es situarien a la part posterior, a la dreta de la primera ampliació del recinte (vegeu fig. 14, espai marcat de color groc). També es milloraren les zona d'accessos al recinte (vegeu fig. 14, de color morat). Les obres projectades s'allargaren durant una sèrie de dècades i finalitzaren els primers anys del segle XXI (vegeu fig. 15).

Fig. 14. Projecte de millora i ampliació del cementeri municipal de Lluçmajor (segona ampliació). Font: Font: IDEIB (2001)

Fig. 15. Fotografia aèria del cementeri municipal de Lluçmajor (obres de millora). Font: Font: IDEIB (2006)

jor

Les darreres obres projectades del cementeri municipal de Lluçmajor contemplaven la millora de les zones d'inhumació existents, l'eixamplament del recinte (vegeu fig. 16, espai marcat de color vermell) i la construcció de noves zones d'enterrament, a més d'un nou edifici de serveis (tanatori), per aquest motiu, es van condicionar uns terrenys annexos situats a la part est del primer recinte del cementeri municipal.

Fig. 16. Fotografia aèria del cementeri municipal de Lluçmajor (obres de millora). Font: Font: IDEIB (2010)

Hem d'esmentar que cap d'aquestes obres han afectat ni a l'espai ni al contingut de la fossa comuna de la qual es sol·licita la investigació.

2.4)Lloc seleccionat com a ubicació més probable de la fossa o una de les fosses:

Amb la documentació presentada podem datar i documentar de manera clara i diàfana, l'assassinat i el lloc exacte d'enterrament d'una persona no identificada, que tot ens fa pensar que era Antoni Oliver Jordà, fill d'Antoni Oliver Campomar i Maria Magdalena Jordà Ferrer de "*Can Canet*", naturals de Pollença. Aquesta persona fou afusellada el dia 19 de desembre de 1936 als afores del terme municipal de Lluçmajor, concretament en el lloc denominat "*Na Botila*" -antiga carretera Palma-Lluçmajor-. Hores després el seu cos fou inhumat dins el recinte del cementeri municipal de Lluçmajor.

Sobre el lloc exacte on està situada la fossa comuna, la documentació de la causa 1.338 diu que: *“En el cementerio de Lluchmayor , siendo las trece y media del día veinte de diciembre de 1936 (...) se procedió a dar enterramiento al cadáver que ha motivado estas diligencias en un hoyo abierto delante de la sepultura número 207 del cuadro primero del cementerio de Lluchmayor, y a la distancia de dos metros de dicha sepultura”*⁵¹.

Afegir a la informació que a finals d'octubre i principis de desembre de 1936 tres persones més foren trobades mortes en el mateix indret, totes elles estan enregistrades al Registre Civil de Lluçmajor. Eren Sebastià Vidal Vidal (a) *Manacora*, Macià Salvà Moll i Miquel Martorell Gelabert. La documentació diu que els seus cossos foren inhumats en el cementeri municipal de Lluçmajor, sense especificar el lloc, però sembla que utilitzaren el mateix mètode d'inhumació: enterrament dins una fossa comuna.

A partir de les fonts presentades establin l'hipòtesi per a la localització i ubicació més probable de la fossa comuna del cementeri municipal de Lluçmajor:

1a) El cos d'Antoni Oliver Jordà fou enterrat dins el primer recinte del cementeri: *“en un hoyo abierto delante de la sepultura número 207 del cuadro primero del cementerio de Lluchmayor”*. Aquesta zona d'inhumació coincidiria amb l'espai que està situat davant la tomba que hem presentat a l'informe (vegeu fig. 3) situada al quadre 1 del cementeri, anomenat de *“San Miguel”* (vegeu fig. 4),

2a) La ubicació de la fossa seria: *“y a la distancia de dos metros de dicha sepultura”*. Aquest espai està situat entre dues zones d'enterrament i coincidint amb uns dels carrers del quadre 1 del cementeri, a uns 30 metres de l'entrada principal del recinte, a mà dreta,

2.5) Viabilitat d'exhumació dels cossos

A partir de la investigació realitzada establim les següents hipòtesis per a la viabilitat de l'exhumació de les restes d'Antoni Oliver Jordà:

a) Amb tota probabilitat, les restes d'Antoni Oliver Jordà estan dipositades dins el primer recinte del cementiri de Lluçmajor, en una zona que no tenia ni té tombes sinó que era i és un carrer uqe separa espais d'enterraments subterranis. Aquest fou l'indret on es va excavar la fossa comuna per enterrar el cadàver.

b) És molt probable que no s'hagi fet cap tipus d'intervenció a la zona d'inhumació que hem presentat com a possible ubicació de la fossa comuna, això no vol dir que els continguts de la fossa no s'hagin trastocat.

⁵¹ Arxiu de l'Associació Memòria de Mallorca, secció Causes, núm. 1.338, foli 11.

c) Els diferents projectes de millora i ampliació del cementeri municipal de Lluçmajor no han trastocat l'espai físic proposat com a fossa comuna. Les modificacions no han afectat de cap manera a l'àrea destinada a fossa comuna.

d) Per tant afirmem que l'exhumació de les restes no és gens problemàtica i molt viable.

e) En darrer lloc, fem constar que ben segur dins el recinte del cementeri de Lluçmajor existeixen més fosses comunes sense localitzar, ja que a hores d'ara no coneixem la zona d'enterrament de Sebastià Vidal Vidal, Macià Salvà Moll i Miquel Martorell Gelabert.

3) Dades de les persones desaparegudes que hi ha dins la fossa comuna del cementeri municipal de Lluçmajor.

3.2) Nombre de víctimes i grau de certesa.

El nombre de víctimes de la fossa/fosses comuna/es del cementeri Municipal de Lluçmajor són: Sebastià Vidal Vidal de Santanyí, Macià Salvà Moll del Coll d'en Rebassa (Palma) i Miquel Martorell Gelabert de Bunyola. A n'aquestes víctimes hem d'afegir-li el nom d'Antoni Oliver Jordà que presumiblement també fou enterrat en el cementeri.

3.3) Determinar desconeguts i coneguts.

Totes les víctimes de la fossa del cementeri municipal de Lluçmajor són conegudes, a excepció de la persona que fou trobada morta el mes de desembre de 1936 a les costes de s'Aranjassa. La nostra investigació ens fa pensar que la víctima sense identificar que fou enterrada a una fossa comuna del cementeri Municipal de Lluçmajor sigui Antoni Oliver Jordà.

3.4) Fitxa personal de les víctimes.

3.4.1) Dades de les víctimes.

Sebastià Vidal Vidal (a) Manacora. Va néixer a Santanyí el 22 de desembre de 1883 al carrer de Cas Majoral, fill d'Andreu i Coloma. Era guàrdia civil retirat. Havia estat destinat al Coll d'en Rebassa, on va preferir continuar vivint quan va ser retirat. Estava casat amb Agnès Vidal Escalas i tenien dos fills, Joan i Sebastià. Vivia al carrer Blau del Coll d'en Rebassa (Palma). Quan va començar el Moviment, en lloc de reincorporar-se va preferir mantenir-se al marge. El trobaren assassinat el 29 d'octubre de 1936 al quilòmetre 20'5 de la carretera de Palma a Portocolom als 53 anys⁵².

Macià Salvà Moll. Nascut a Palma l'any 1904, estava casat amb Margalida Dalmau Pomar i tenien una filla Maria Salvà Dalmau. Era picador de pedres i vivia al Coll d'en Rebassa⁵³. Fou afusellat el 29 d'octubre de 1936 a la carretera de Palma a Portocolom, quilòmetre 20'5 a conseqüència de "shock traumàtic". Tenia 32 anys.

Miquel Martorell Gelabert. Va néixer a Bunyola l'any 1901, estava casat amb Francisca Adrover Marquès i tenien un fill, Sebastià Martorell Adrover. Vivia a Can Capes. Era pagès de professió⁵⁴. En el registre civil de Lluçmajor consta que Miquel Martorell Gelabert va morir a dins el terme municipal de Lluçmajor, a les costes de s'Aranjassa dia 9 de desembre de 1936. La causa de la mort fou "por herida de bala". Va rebre sepultura en el cementiri municipal d'aquesta localitat. Tenia 35 anys.

Antoni Oliver Jordà. Al registre de defuncions de Lluçmajor en data de dia 20 de desembre de 1936 consta la inscripció de defunció d'una persona desconeguda. S'indica que va morir al mateix dia a un descampat situat en el

⁵² Cristòfol Miquel SBERT (2004): *Santanyí, els tres fronts*, Palma: Documenta Balear, pàg. 142-143.

⁵³ AMLl, Registres de defuncions, núm. 203 (29 d'octubre de 1936).

⁵⁴ AMLl, Registres de defuncions, núm. 219 (9 de desembre de 1936).

punt quilomètric 19'8 de la carretera de Palma a Portocolom. Posteriorment el seu cadàver fou enterrat a una fossa comuna del cementeri Municipal de Lluçmajor. La nostra investigació apunta que aquesta persona era Antoni Oliver Jordà .

4)Entitat que proporciona informació sobre la fossa.

Memòria de Mallorca. Associació constituïda a Palma a l'ampar de l'article 22 de la Constitució, que ha de regular les seves activitats d'acord amb la Llei 1/2002, del 22 de març, i els seus estatuts.

5)Fonts d'informació:

5.1)Arxius

-Arxiu de l'Associació Memòria de Mallorca: *Secció Causes*, núm. 1.338/1936.

-Arxiu Municipal de Lluçmajor (AMLI): *Llibres Registre de defuncions*, tom XXIII.

-Infraestructura de dades espacials de les Illes Balears (IBEIB): *Fotografies aèria vol americà (1965-57)*.

-Sistema d'identificació de Parcel·les Agrícoles (SIGPAC). *Ministerio de Medio Ambiente y medio Rural. Gobierno de España*.

5.2)Bibliografia.

Llorenç CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç (1989): *Diccionari Vermell*, Palma: Editorial Moll.

Bartomeu GARÍ SALLERAS (2009). *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939): memòria d'una coerció planificada*, Memòria d'investigació, Palma: Universitat de les Illes Balears (UIB).

Antoni MARIMON RIUTORT: "Les fases de la repressió" dins *Diari de Balears* (edició del 15 de setembre de 2009).

Jaume MARCH, Andreu CERDÀ i Pere SALAS (2006). *Pollença, la revolta contra la rebel·lió*, Palma: Documenta Balear.

Xavier MARGAIS BASSI (): *Bunyola, amb la por al cos*, Palma: Documenta Balear

Emilio MOLA VIDAL: *Instrucción secreta número 1* (25 de mayo de 1936).

Damià QUETGLAS, (1986). "Pollença, reducte de resistència", *Memòria Civil, Mallorca en Guerra (1936-1939)*, suplement del diari *Baleares*, núm. 9.

- "Lluçmajor, solidaritat i cooperativisme esdevinguts tabú" *Mallorca en Guerra (1936-1939)*, suplement del diari *Baleares*, núm. 15.

- “Santanyí, contraban i oli de ricí”, *Memòria Civil, Mallorca en Guerra (1936-1939)*, suplement del diari *Baleares*, núm. 25.
- “Bunyola: una sitja al carrer”, *Memòria Civil, Mallorca en Guerra (1936-1939)*, suplement del diari *Baleares*, núm. 40.

Cristòfol Miquel SBERT (2004): *Santanyí, els tres fronts*, Palma: Documenta Balear.

Alfonso de ZAYAS Y BOBADILLA (1955): *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*. Palma: Impremta Sáez.

FITXA DE LA FOSSA DEL POU DE S'ÀGUILA

Municipi: Lluçmajor.

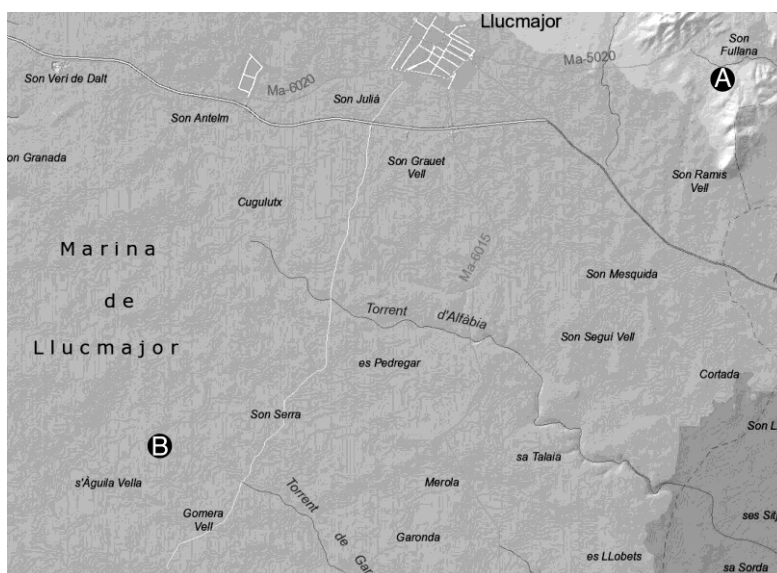
Indret: Pou de s'Àguila, sa Marina, finca El Porxat.

Fossa: Pou o avenc transformat en pou, on els franquistes hi tiraren gent, vius o mal ferits.

Tipologia: Possible

Desapareguts: Una persona identificada i un possible nombre indeterminat d'altres víctimes, procedents de les pedreres de S'Arenal.

Investigació.- Magdalena Jaume i Josep Quetglas.

A: pedreres de Son Fullana; B: pou de S'Àguila

FOSSA DEL POU DE S'ÀGUILA (LLUCMAJOR)

Dades de les persones responsables:

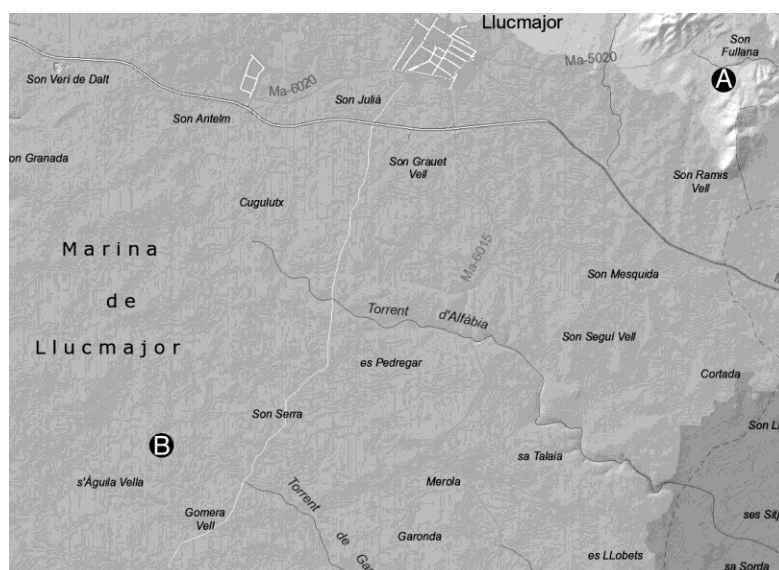
Magdalena Jaume, Josep Quetglas

Desembre 2011

Dades de la fossa.

Localització:

- Geogràfica.- Lluçmajor, Marina, finca El Porxat
- Cartogràfica.

A: pedreres de Son Fullana; B: pou de S'Àguila

El pou està situat dins una propietat particular, a 39°25'3"N,
2°48'59"E

Tipus de fossa:

- Per què existeix la fossa en aquell indret determinat?
Pou o avenc transformat en pou, on els franquistes hi tiraren gent, vius o mal ferits
- Motius: víctimes d'una treta, segrest, afusellament "legal".

Intervencions fetes entorn de la fossa:

- Fossa sense cap tipus d'intervenció.
Possiblement el pou s'ha fet servir d'abocador quan l'amo de S'Àguila s'en va anar.

El Pou de S'Àguila. Marina de Lluçmajor

*A en Fullana el trobaren
dins la pedrera amagat
i dins el pou de S'Àguila
de viu en viu fou tirat.
...
que els joves de Lluçmajor
els tenguin a la memòria*¹⁹⁰

Dins la memòria de Lluçmajor hi és present la frase “El tiraren viu dins el pou de S'Àguila”. Qui primer la digué fou Julià Oliver, testimoni directe, pocs dies després de l'assassinat:

*“Julià Oliver Sastre. Tenia quaranta anys i pertanyia al Partit Socialista. No he pogut concretar gaire el seu ofici: potser fos foraviler, potser es dedicàs a repartir el suc de Can Ripoll. Potser fes els dos oficis. Julià Oliver, des del seu amagatall a foravila, va presenciar l'assassinat de Joan¹⁹¹ Fullana en el pou de S'Àguila. Ignorava que ell tampoc no trigaria gaire a morir.”*¹⁹²

Un altre testimoni, Antoni Oliver, coincideix amb Julià Oliver:

*“Sentia una cridadissa, i devers les onze li pegaren un tir, perquè s'havia d'haver aferrat a un, i vaig sentir es tir i es sendemà me varen dir: –‘Toni, que has sentit un tir?’ –‘Sí, devers es Porxat’. –‘Noltros també l'hem sentit. Vetua el món!’. I aixuíxí va venir una parella de guardies civils: –‘Què feis per aquí? Au, cadascú a caseva!’”*¹⁹³

¹⁹⁰ A la glosa, Llorenç Pons Ponset recorda estrofa a estrofa el nom de cadascú dels vint-i-dos lluçmajorers assassinats pels franquistes. Llorenç Pons, Ponset, “Al marge”, *Memòria civil. Mallorca en guerra*, número 15, pàgina vi.

¹⁹¹ Hi ha errada: el seu nom era “Julià”.

¹⁹² Llorenç Capellà, *Diccionari vermell*. Palma: Moll 1997, pàgines 123 i 124.

¹⁹³ *Memòria i oblit d'una guerra. Lluçmajor, el desig d'una nova vida*, sense data; enregistrat en dvd.

Boca del Pou

S'Àguila, ara dividida en partions –una d'elles, El Porxat, on és el pou–, ha estat una de les majors finques de la Marina de Lluçmajor, regió seca on són habituals cases de roter i aljubs, i on els pous per treure aigua han d'arribar als cent metres de fondària.

Magdalena Garau Pelegrí, neboda neta d'en Julià Fullana, el recorda:

“Era un home amb molt de caràcter, molt revolucionari. En el poble tothom sabia que era militant d'esquerres i que no anava a l'església, no havia fet mal a ningú, però segons la meva padrina, que era la seva germana, les seves manifestacions polítiques foren la causa de que en esclatar el cop militar fos cercat pels falangistes i assassinat. La família no pogué mai recuperar el seu cos. En el Diccionari vermell, Llorenç Capellà parla d'ell referint-se a Joan Fullana, però hi ha un error, el seu nom era Julià Fullana.

Tenia uns 26-30 anys quan se va amagar a ses coves de Son Fullana, a prop de Porreres –ara són famoses per la producció de xampinyons–, ell les coneixia molt bé. Sabien que hi era, però no el podien trobar. En varies ocasions anaren els feixistes a cercar-lo, fins que li van dir que prendrien represàlies contra la família, i va sortir del amagatall. Tot d'una que l'agafaren el van maltractar, i ens ha contat un testimoni del fet que fou torturar bàrbarament. Finalment, i mig mort per la pallissa, el llançaren al pou de S' Àguila, però encara va tindre forces per agafar-se del coll del assassí i deixar-li els dits marcats al coll.

Diuen que anys després l'assassí va morir rabiós de mal a la gargamella.

*Sa padrina tenia una gran pena per la mort del seu germà, i ella va ser la que m'ho va contar.*¹⁹⁴

El forat del pou. Es pot apreciar la seva fondària.

I també ho conta a una entrevista:

« "Le advirtieron que tenía que esconderse, porque estaban deteniendo a mucha gente. Se ocultó en la cantera donde trabajaba, que era como un laberinto, y aunque allí fue donde buscaron primero, no le encontraron. Mi abuela había sido niñera del nuevo alcalde, así que fue a interceder por su hermano. El alcalde le dijo que no podía hacer nada, que la cosa se le había ido de las manos. Al final, el hermano de mi abuela se entregó porque amenazaban a su familia. Lo llevaron al Pou de S'Àguila. Allí arrojaron a mucha gente¹⁹⁵. Los tiraban vivos y mi tío se agarró del cuello del hombre que le empujaba. Casi se lo lleva por delante".

Julià Fullana Mas, hijo de Joan Fullana, uno de los fundadores del partido socialista en Lluçmajor, pertenecía a una

¹⁹⁴ Arxiu de l'Associació Memòria de Mallorca.

¹⁹⁵ Damià Quetglas informa de la quantitat de treballadors del marès de S'Arenal de Lluçmajor, molt actius sindical i políticament, morts sense deixar rastre durant l'aixecament militar. Damià Quetglas, "Un remolí de mort a les Pedreres, S'Arenal – Coll d'en Rebassa", *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, núm. 32, 10 agost 1986.

familia comprometida políticamente. Su padre se esforzó mucho en que todos sus hijos accedieran a la educación y la cultura en unos tiempos en que ese derecho no estaba garantizado. También era accionista de la cooperativa obrera de consumo y ahorro La Nueva Vida.

Magdalena Garau Pelegrí, sobrina nieta de Julià Fullana, supo todas estas cosas gracias a su abuela: 'Era una mujer muy valiente, más que mi abuelo, que quedó muy traumatizado por todo lo que pasó. Él también era socio de La Nueva Vida y vivió escondido durante años'. Pero la abuela de Magdalena no quiso

desprenderse de algunos recuerdos como fotografías, papeletas de voto de la República, recortes de prensa donde se daba cuenta del entierro civil de su padre, Joan Fullana, los títulos de acciones de La Nueva Vida...

"Empecé a encontrar papeles y mi abuela comenzó a contarme cosas, aunque me advertía que no le dijera nada ni a mi madre, ni a ninguna otra persona". Durante décadas toda la labor social y cultural realizada durante la República fue silenciada: "Era como si ni hubiera existido. Lo primero que hicieron los falangistas fue entrar en la Casa del Pueblo, coger todos los libros y quemarlos en la plaza. A la gente de mi edad nos decían que los comunistas eran demonios".

El asesinato de Julià no es el único que vivió la familia de Magdalena. También perdieron a un sobrino, Biel Pelegrí, que estuvo varios años prisionero en campos de concentración y que fue liberado poco antes de morir de tuberculosis a los 27 años. "Él murió en su casa, pero los demás no sabemos dónde están. No es justo. Lo único que queremos es recuperar a nuestra gente. ¿Por qué no podemos saber dónde están?". »¹⁹⁶

¹⁹⁶ María López. "El triste verano de 1936", *Diario de Mallorca*, 24 desembre 2006.

Dades de les persones desaparegudes que hi ha dins la fossa.

- Nombre de morts i grau de certesa.
Una persona identificada i un possible nombre indeterminat d'altres víctimes, procedents de les pedreres de S'Arenal.
- Fitxa personal (tant per als coneguts com per als desconeguts).
 - Nom i llinatges.- Julià Fullana Mas
 - Data de naixement.- Devers 1906-1910
 - Data de la mort.- Agost 1936
 - Familiars.- Casat. Fill de Joan Fullana. Almanco una germana. Actualment: Magdalena Garau Pelegrí, neboda neta.
 - Professió.- Trencador de marès
 - Lloc de residència.- Lluçmajor
 - Circumstàncies de la desaparició i mort.- Amagat a las coves de la pedrera de Son Fullana. S'entrega quan amenacen represàlies sobre la família. Torturat i tirat viu al Pou de S'Àguila.

Entitat que proporciona informació sobre la fossa.

Associació Memòria de Mallorca.

Fonts d'informació:

DD.VV.- *Memòria Civil. Mallorca en guerra*, números 15 i 32, 1986.

LÓPEZ, Maria. *"El triste verano de 1936"*, *Diario de Mallorca*, 24 desembre 2006.

Capellà, Llorenç.- *Diccionari vermell*, Ed. Moll, Palma, 1989.

Arxiu de l'Associació Memòria de Mallorca.

TV Mallorca.- *Memòria i oblit d'una guerra. Lluçmajor, el desig d'una nova vida*.